

Austatud lugeja!

Juuni 2025. Riigikohtu esimees annab parlamendi ees ülevaate kohtusüsteemi olukorrast. Esikohtunik Kõve möönab, et kohtute tõhusus on languses ja menetlusajad pikenemas. Ühiskondlikud ootused kohtu suhtes ja asjade lahendamise kiiruse suhtes kasvavad, samas kui õigusemõistmine läheb aeglasemaks ja kulukamaks. Kohtumenetluse digiteerimise uuele tasemele viimine ei ole käivitunud. Kohtute tegevust on varjutanud ja lõhestanud nii eelarve kärpimine, kohtumajade ühendamise ja sulgemise plaan kui ka inimeste koondamise oht. Kohtusüsteemi usaldusväärsus on avalikkuse silmis vähenenud. Kohtunikud on stressis ja kohtunikud vananeb. Töötajate voolavus on ületanud tavapärase piiri ja kohtunikueksamile tulijate arv väheneb. Samad mured aastast aastasse. Riigikogu saal aga on hõre, vaid üksikud rahvaesindajad tunnevad huvi riigi kolmanda tugisamba, kohtuvõimu, käekäigu vastu.

Huvipuudus on kahetsusväärne, sest parlamendisaadikute töölaual on jõudnud kohtute seaduse muutmise eelnõu, mis võib kaasa tuua kohtusüsteemi olulisimad ümberkorraldused alates 2002. aastast, mil jõustus kehtiv kohtute seadus. Riigikohtu esimees toob ettekandes välja, et uus kohtuhaldusmudel tekitab kohtunikonnas küsimusi ja kõhklusid. Kas uus süsteem on elujõuline, kas sellel on toimimiseks ja arenguks piisav finantsgarantii ning vajalik eelarve, kuidas näeb välja koostöö täitevvõimuga, kui kontrolli IT-süsteemide üle kohtutele ei anta, kuidas hakkab toimuma kohtuid puudutav seadusloome ja analüüsitöö?

Kohtuhaldusmudeli muutmisest 30 aasta vältel saaks kirjutada eraldi teadustöö. Riigikohtu ning esimese ja teise astme kohtute ühtse valitsemise küsimuse tõstatas juba esimene Riigikohtu esimees Rait Maruste. Teravad diskussioonid sel teemal toimusid 2002. aasta kohtute seaduse koostamisel, mida mul ministerruumi õigusloome asekanclerina tuli kureerida. Eesti ühinemisel Euroopa Liiduga loodi kohtute haldamise nõukoda, kuid see oli taktikaline samm liitumisläbirääkimistel justiitsküsimuste peatüki sulgemiseks. Brüssel lihtsalt vaatas tollal sügava umbusuga Ida-Euroopa kohtusüsteemide sõltumatus ja korruptsiooniohu peale. Justiitsminister Langi ja Riigikohtu esimehe Märt Raski pakti tulemusena jõudis 2010. aastaks Riigikokku kohtuvalitsemist muutev eelnõu, mille lasid auklikus 12 riigikohtunikku oma eriarvamuses eelnõu kohta. Seaduseks see eelnõu ei saanudki ja jääb vaid ette kujutada Raski sisetundeid, kui „omad“ noa selga löid. Kurioosne on, et eriarvamuse kirjutavate hulgas oli ka tänane kõrgeima kohtu esimees. Hiljem on seadusega püütud lahutada kohtusüsteemist kohtulikke registreid, kuid kõik see on jäänud vastu seina jooksmiseks. Nüüd teeb siis justiits- ja digiminister uue katse kohtuhalduse lahutamiseks täitevvõimust. Kriitikud on taas platsis. Erinevaid arvamusi on avaldanud Priit Pikamäe, Aaro Mõttus, Andra Laurand jt.

Minu hinnangul on käesoleva Juridica keskne artikkel „Kohtuhalduse reformikavast põhiseaduslikkuse vaatevinklist“, mis pärineb Tallinna Ülikooli külalisprofessori Madis Ernitsa sulest. Oma argumenteeritud käsitluses vaatlleb ta küsimusi, kas on võimalik luua uut põhiseaduslikku institutsiooni põhiseadust muutmata, peatub ministeriaalse vastutuse temaatikal, analüüsib kohtute haldamise ja arendusnõukogu isikkoosseisu, huvide konflikti ning määrusandluse küsimusi. Ernits leiab, et pakutud lahendus vajaks põhiseaduse muutmist ja suur on oht, et kohtud jäävad finantsiliselt vaeslapse rolli, kui hajub poliitiline vastutus, ja seega satub ohtu kohtute sõltumatus. Notarina näen neid riske väga selgelt. Osasid notaritasusid ei ole muudetud 1996. aastast, õigusteenuse kättesaadavuse eest vastutavatel poliitikutel puudub tahe sellega tegelda, sest inimeste elu on niigi kalliks muudetud. Nii peavad notarid ise leidma õigustusi ja selgitama, miks nende teenust vaja on ja miks seda pole võimalik teha 30 aastat kehtivate tasumääradega. Kui šokolaaditahvli saab sama raha eest teha poole õhema, siis õigusteenust ei saa sama raha eest osutada poole vähem. Riigivalitsemise prioriteete vaadates on põhiseaduslik riigi tugisammas, kohtusüsteem, juba täna räästa asemel vihma alla jäetud. Riigieelarve 18 miljardi suurusest kogukulust läheb kohtuvõimule vaid 0,37%. Piisavate vahendite puudust ei asenda tegelemine kohtute haldamismudeli peenhäälestamisega ega ka tehisaruga.

Head lugemist!
Priidu Pärna
doctor iuris, notar